

עמוד המוסר | שיחה תשיעית

בורא מאורי האש

אנחנו מסבירים את הרגש והשכל כשתי הופעות אלוקיות, שאינן סותרות. כדי לבאר זאת נראה את ההסבר של הרב בהבדל בין עבר להווה.

”אמר רבא, בברא כולי עלמא, לא פליגי, דברא משמע, כי פליגי בבורא, בית שמאי אומרים, בורא, דעתיד למיברא, ובית הלל סברי, בורא נמי דברא משמע. זה הוא כלל מוסכם שראוי לומר ברכות של יחש הבריאה בלשון עבר. אף שחידוש הבריאה מצד שפע הקיום הוא מתמיד, ”כאמור: לעושה אורים גדולים כל”ח”, שהוציאו מזה מסדרי התפילה, שהוא יתברך מחדש הוא בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, אמנם החובה הראשית היא לבאר שאין שום חידוש ידיעה וחידוש רצון מלפניו ית’, ע”כ גם כל הדברים היותר מחדשים, שאצלינו הם בתור עתידים והיום, הם בתור עבר לגבי החכמה הקדומה של יוצר בראשית ב”ה. ע”כ הלשון היסודי הוא המורה עבר בכירור.¹”

יש כאן שני ידיעות חשובות, ידיעה אחת היא שהקב”ה מחדש כל הזמן את הבריאה. ידיעה שניה היא שאין חידוש, הכל שלם ואין שינוי. הרב אומר שהידיעה השניה היא ”החובה הראשית”, הכוונה שהיא יותר חידוש מהידיעה הראשונה. אם יש סדר ביחסים שלנו עם הקב”ה, אז הראשון הוא שאין שינוי רצון- העובדה הזו קודמת בידיעה.

”מיתבי רב יוסף יוצר אור ובורא חושך, יוצר הרים ובורא רוח, בורא שמיים ונוטיהם, אלא אמר רב יוסף, בברא ובורא כולי עלמא לא פליגי דברא משמע, וכו’ מתוך שהעבר וההווה הם ראויים להרשם יחד בציוור אחד על ערך הבריאה ביחש הבורא יתברך אליה,² יש לנו גם יחס של עבר וגם יחס של הווה.

”[אבל] מצד הכנתנו אל הציוור המוסרי המשלימנו, בהבינינו יחוסינו אל בוראינו יתברך שמו בכל רגע לקבל חיים ואור מרצונו הטוב, עלינו להשכיל כי ההווה הוא מתהווה ע”י התמדת שפע טובו. ולענין ההכשר המדעי שעלינו להשכיל, שאין בערכו יתעלה שום שינוי, א”כ כבר הוא הכל בחכמתו הקדומה בתור עבר. ע”כ ראוי שתהיינה המלות [של הברכות] המורות על סיפור הבריאה, מורות בתוארם כדמות הווה ויהיו בהכנתם ג”כ עבר.” השפה היא הווית, אבל אנחנו צריכים להבין גם את העבר.

¹ עין איה ברכות, פרק שמיני, ב.

² שם, סעיף ג.

“ההוה יהיה לפי המובן הגלוי, לפי שהידיעה הזאת צריכה לתועלת המוסרית שצריך להשתמש בה בכל עת, והכל שוים לקבל ההכשר המועיל הזה, בעל לב רחב ובעל לב קצר. ע”כ תואר המלה יוצר ובורא הוא הוה, וההבנה הפנימית מחכמת הלשון מורה ג”כ עבר.” לפי מה שאמרנו מקודם, הידיעה הראשית היא עבר, כלומר היסוד המדעי-הכללי, אומר שהכל שלם. אבל לפי הגלוי-כשאנו באים לבנות עולם מוסרי-ששייך לאדם, אז חשובה דווקא הידיעה של הוה, שהכל מקורי, אותנטי. “כי להשלמת השכל ראוי להשכיל כח העבר שביצירה, מצד חכמתו העליונה יתברך שאין בה לא שינוי ולא חידוש. ואע”פ שהידיעה של יחש ההוה היא יסוד מוסרי להגביר הרגש של אהבת ד’ ויראתו, מ”מ יסוד הידיעה של יחש העבר הוא עיקר גדול לשורשי האמונות הישירות של עקרי התורה. ע”כ הקפידא גדולה שיהיה במובן בורא, דברא משמע, להבליט החכמה הקדומה שמצדה הכל הוא בתור עבר, ואפילו כל הדברים המתחדשים מחריצות האדם ותבונת כפיו. ע”כ לא יפעל כל חידוש לסור מרצונו המונח ע”פ חכמתו הקדומה ב”ה.”

הרב מתאר כאן שתי תפיסות, עבר והוה. הן מקבילות להבדל בין לימוד לתפילה. בתפילה, או בברכה, שהיא היסוד המוסרי³, צריך דווקא לחדש את הנקודה של ההוה, שהקב”ה בכל רגע ורגע מחייה ומחדש את העולם. ובשכל, בלימוד, צריך לדעת את העבר.

ההבדל בין התפיסה של העבר לתפיסה של ההוה, הוא כמו ההבדל בין תפיסה של מדען את המציאות, לתפיסה של אומן את המציאות. למדען מה שחשוב זה המבנה הקריסטלי⁴ של המציאות, איך שהמציאות מנכיחה את עצמה, איך שהיא מעמידה את עצמה, כאן אסור שיהיה שינוי. איך אפשר להגיד על הופעה של השלמות, שיש בה דברים שצריך לשנות או שיש בה טעות. כשאדם מייצר מוצר, ייתכן שהמוצר לא יצא טוב ואז צריך לשנות אותו, או שעוד כמה חודשים או שנים, העולם יתפתח ויצטרכו להתאים את המוצר המיושן לקדמה. אבל ודאי שכשהשלמות האלוקית מנכיחה את עצמה במציאות, היא מופיעה כפרי בשל, בצורה הכי שלמה שיכולה להיות, מה שייך לדבר על שינוי? לכן מצד החכמה הכל יופיע בצורה שלמה.

לעומת זאת בתפיסה של האומן, הנושא הוא היחס האינטימי. יש הבדל בין אובייקט לסובייקט. באובייקט אנחנו מדברים על המציאות, המציאות היא פרי בשל של שלמות. אבל יש גם יחס של סובייקט, שהוא יחס אותנטי, בלתי

³ היסוד המוסרי, הוא מרחב החיים האנושי, הסובייקטיבי, בניגוד ליסוד המדעי שהוא המבט של הקב”ה.

⁴ מבנה קריסטלי, הינו סדר פנימי ארוך טווח, ולא רק מקומי.

אמצעי, לכן הוא מתחדש בכל רגע ורגע. רגש שעבר עליו רגע אחד והוא לא התחדש נמצא בבעיה⁵, כבר לא מרגיש. לכן מבחינת האותנטיות של הדברים, המקוריות, היחס הוא של הווה. שתי התפיסות האלו לא סותרות, יש את היחס הרגשי ההווי ויש את היחס השכלי השלם שאין בו שינוי, אלו שני יחסים שיש לאדם, הם לא נוגעים אחד בשני.

האופי של הרגש

תופעות רוחניות לא נמצאות רק במימד אחד. תופעה רוחנית היא אופי ותכונה, אופי מופיע בהרבה מימדים. כך גם כשאנו מדברים על רגש, הוא לא רק תכונה של האדם, הוא אופי רוחני, ממילא הוא ממלא את כל המרחב.

הבריאות של הרגש, של היסוד הטבעי, איך שאנחנו מרגישים את הדברים, היא השתפכות הנפש - כלומר העמידה מול הגודל האלוקי. אם יש השתפכות הנפש, אז אין את תחושת התשישות, הניכור, האובדן והספק. ממילא השכל לא צריך להתעסק בדיוקנות פילוסופית באופן היסטרי. המציאות שלוה ורגועה והשכל עסוק בעניינים שלו, במימדים הפנימיים שלו.

האדם בנוי קומות, יש קומה שמרגישה, ומעליה קומה שמבינה - מבינה פרספקטיבות, מרחבים, מושגים כוללים. הקומה התחתונה היא חלק מהדמות, אלו הרגשות האינטימיים - הצורך בשייכות לא בא מספק, הוא בא משיעור קומה של האישיות שלו. כשכל הקומות מלאות, האדם יהיה כמו לב, ולא מוח לבד, מנותק. השכל של הלב מכיל בתוכו גם רצון וגם רגש, הרצון נותן לו את החופש, והרגש נותן לו את העניין הזה של ההתחדשות. לכן לא כל כך חשוב לו המבנים, המבנים מקבעים, ואילו לו חשוב החופש וההתחדשות. הקיום שלו לא נובע מהמבנה ההגיוני. המבנה הוא רק התוצאה של הדבר עצמו, הפרי הבשל של השכל- מכיוון שיש לו חכמה נוצר פה דבר שבנוי לתלפיות.

הביטוי רגש הוא עשיר מאוד, הוא ה'מסגרת' שבה נמצאים כל היסודות התרבותיים. הדיבור על 'מסגרת' לא בא למעט את העושר של התופעה הזו שנקראת רגש. חשוב לדעת שהרגש הוא מרחב מלא. אנחנו הסברנו אותו בעיקר כמו קרקע, הוא המציאות, היסודות הקיומיים שמתוכם הכל צומח, כמו

⁵ עין איה, ברכות, פרק תשיעי, שלט.

קרקע רעננה, שמצמיחה את הכל. יש הרבה סוגיות שהרב מתאר איך הרגש הקרקעי הזה בנוי, הוא בנוי מרבדים שונים, שכבה על גבי שכבה, מימד על גבי מימד, אבל כל זה עדיין הבסיס, הקרקע. הרגש במובן היותר המלא שלו, הוא איך אנחנו מרגישים וחיים את התופעה, הוא יכול להיות גם קירות או עמודים⁶, שזה תמיכה סביבתית, אח"כ גם כמו המונאדה- תקרה.

הרגש הוא הבמה שעליה המציאות האלוהית מופיעה. אבל הבמה היא לא רק קרקע אלא כמו בית. יש הבדל גדול מאד בין אם מציגים בכיכר או בהיכל מפואר. 'השתפכות הנפש' היא כמו היכל או ארמון, היא מכילה את כל המימדים.

בסוגיה של הברכה, אם מברכים עבר או הווה, יש מצד אחד את החכמה, שאומרת שאין שינוי, ויש את הצד הרגשי שבא ואומר שהקב"ה מחדש בכל רגע את המציאות. הייתי אומר שהיצירה היא החכמה. אבל היכן היא מתחוללת, באיזו במה היא מתחוללת, באיזה מקום, זה שייך לרגש.

כל המכלול הזה, מגיע עד 'הבלתי בעל תכלית'. הוא מגלה את היחס האישי של הקב"ה לעולם, לפני שיש לו מטרה. קשור מאוד לראש השנה, ראש השנה הוא החג של המלכות, אבל לא מלכות של 'ההופעה האלוהית' - איך שהוא מופיע בשלמות - אלא מלכות של 'הבלתי בעל תכלית'. הנקודה העיקרית של 'הבלתי בעל תכלית', היא שהוא לא עושה שום דבר חוץ מלשחק. כמו ילד בגן, הוא רק משחק, בלי שום מטרה. היום כבר בגן מחנכים, כבר בגיל הזה מכינים אותו לאוניברסיטה. אבל לרגש במובן המקורי שלו, אין מטרה, זאת הארה אלוקית.

יש רגש שהוא מקום נמוך. רואים את זה בסוגיה של עצי הקינמון⁷, שם הרגש הוא קליפה, החיים הפוליטיים, המדיניים, הכלכליים, התקשורת, הידע, החקלאות, הכלכלה, המקומות הכי ארציים ומגושמים. הרב קורא לזה 'קִיבוץ', אצל אומות העולם יוצא מזה ריח נורא של שוביניזם, שנאה וקנאה. לא משנה אם מה שמניע את זה הם הדתות או הפילוסופיה, או התכונות הפנימיות, תמיד יצא משם ריח רע. אבל בעם ישראל המקום הכי נמוך הוא אלוקי, 'הקִיבוץ' הוא אלוקי.

אבל הרגש הוא גם יסודות עליונים יותר, כמו יופי והרמוניה, והם נמצאים למעלה, כמו יהלום.

⁶ יש בחז"ל ביטוי מקביל לעמודים- צינורות. במזבח היו שני צינורות, אחד ליין ואחד למים.

⁷ עין איה, שבת, פרק שישי, מ.

שאלה: למה לא להסביר הפוך שהרגש הוא היצירה עצמה, והחכמה היא זו שמסביב, נותנת רק את המבנה?

תשובה: אם מבינים 'מסגרת' כמשהו שימושי, יוצא שאני הסברתי שהרגש משמש את החכמה. אני לא מתכוון לזה. ה'מסגרת' היא חלק מהותי מהיצירה, אבל יש לה תפקיד אחר. גם כשאני מדבר על השכל, השכל הוא לא מבני-טכני, השכל עצמו גם כן חי, גם כן מלא חיים ועושר. אבל בכל זאת מדובר בתפקידים שונים. מי שלא מכיר מה זה אומנות ומה זה פילוסופיה, הדברים האלו יכולים להישמע לו סתם מילים. בכלל, בשביל להבין צריך השכלה רחבה ועשירה, וגם המון עבודה פנימית והתבוננות פנימית. לפעמים יש לנו מחשבות קצרות, צריך אולי לעשות על זה תשובה.

ההנהגה הריבונית

"כללו של דבר, האדם צריך לדעת כי ההנהגה הריבונית לא תחסר כל, וצריך שישכיל כי אין צריך ליחש שינוי רצון לארון כל המעשים, שהכל צפוי לפניו מראש מקדם - ע"י פעולת התפלה - כ"א צריך להשכיל שכל השלמת האדם עבודתו ודיעותיו הישירות המה לפי ערכו ותכונתו, וכל המהלך באורח חיים ומשתמש בתפילה ובכל הדיעות האמוניות לפי צד ההשלמה שבהם למעמדו של אדם במדותיו וכשרונו המרום, הוא מצליח ועושה אותם על זה הצד שכוננם יוצרם. אבל המשתמש בהם לא כפי הערך שראוי להכירם בתור ענינים שצריכים הם לפעול עליו הפעולה המוסרית, כ"א בתור חוקים יבשים איתנים כחקי הכבד של הטבע וכיו"ב, הוא מוציא אותם מתכונתם. ותחת אשר לא ישמשו אצלו תפקידים להיטיב עניני המוסר, כ"א עוד יביאוהו להמון דיעות בלתי נכונות הגוררות אחריהן ג"כ מעשים רעים, ומחזירים אותו אל מצב מוסרי פראי כאילו לא למד צדק, והן מזכירין עונותיו של אדם."⁸

"ההנהגה הריבונית לא תחסר כל, וצריך שישכיל כי אין צריך ליחש שינוי רצון לארון כל המעשים, שהכל צפוי לפניו מראש מקדם - ע"י פעולת התפלה." לפי מה שהסברנו יוצא שההנהגה הריבונית היא החכמה, שאין בה שינוי. לכן היא דורשת השכלה. כאן 'שכיל' איננו השכלה באופן שלילי (כמו בדיוקנות הפילוסופית), אלא באופן אמיתי. מצד ההשכלה צריך ליחס לו את השלמות. תמיד ראי קשורה לחכמה, לכן זה צפוי, יש כאן חוכמה שמקיפה את הכל.

⁸ עין איה ברכות, פרק תשיעי, כג.

ההבדל בין החכמה והמדע, לבין היסוד האומנותי, הסובייקטיבי, הוא ה'טעם'. לאומן יש 'טעם'. חכם צריך להביא הוכחות והסברים למה שהוא אומר, ככה חכמה בנויה. ואילו האומן לא יכול להביא הוכחה- ככה הוא אוהב. אחד אוהב צבעים עזים ואחד אוהב צבעים עדינים שבקושי רואים אותם- עניין של טעם. אחד אוהב מוזיקה כזו ואחד כזו- עניין של טעם. הרב מסביר את זה בסוגיה של בצלאל⁹.

כששואלים אדם אם הוא הבין סוגיה בגמרא, אם הוא אומר כן אני מבין, אז שואלים אותו אם הוא יכול להסביר, אם הוא לא יכול להסביר, זה סימן שהוא לא הבין, בגלל שהשכל בנוי על הקשרים ועל סיבות ומסובבים. לעומת זאת באמונה, ההבנה היא לאו דווקא היכולת להסביר, היא יותר עניין של טעם.

מצד החכמה האלוקית הכל בנוי לתלפיות. זו נקודה חשובה, הכל בנוי כמו שצריך, שלב על גבי שלב, צעד אחרי צעד, זה הפשט 'הכל צפוי'. התפילה היא רגשית, אותנטית, שפיכת הנפש, "מרגש לב טהור ישא תפילה", "שימצא קרבת אלוקים לפי רגשותיו". הרגש בנוי אחרת, הוא לא שלב על גבי שלב, לכן שאלת 'השינוי' אינה קושיה. אלו שני מימדים, ושניהם נכונים. המימדים האלו נמצאים לא רק אצל האדם, אלא הם מימדים של הקב"ה ושל המציאות, ולכל מימד יש שפה אחרת. הרגש הוא דרך אחת להשיג את העולם והשכל דרך אחרת, הם השגות שונות אחת מהשניה, לשתי הדרכים יש לגיטימציה ותחושה של לכתחילאיות גמורה.

נראה שיש כאן סתירה: או שיש שינוי או שאין שינוי. קודם כל, נכון. לפעמים יש סתירות. דבר שני, איך שאנחנו מסבירים זה לא כל כך סותר. כמו החלוקה בין היסוד הסובייקטיבי-אותנטי, לבין היסוד האובייקטיבי. אנחנו פוגשים את ההבדל בכל רגע בחיים שלנו- יש לנו תפיסות אובייקטיביות ויש לנו תפיסות סובייקטיביות, ואנחנו חיים בו זמנית את שתיהן יחד. אנחנו חיים איך אנחנו מתייחסים לכל דבר ודבר בתוכנו, בתוך העצמיות שלנו, אנחנו גם חיים שאלו חיים אמיתיים, אובייקטיבים, מדע. יצירה מלאה ושלמה מכילה מימדים שונים, אין צורך לפחד ממצאות כזו. הרגש מתאר הווה והשכל מתאר עבר. הסתירה קיימת בגלל שאלו שתי שפות שונות. יש לנו שתי אחיזות ביש, במציאות, אחיזה רגשית ואחיזה שיכלית.

⁹ עין איה, ברכות, פרק תשיעי, לא.

המרחב הרגשי

כמו שאמרנו, העולם הרגשי הוא קודם כל בסיס. אבל כאשר הבסיס של הכל הוא קרבת אלוקים, כשהטבע שלנו, העולמות הקיומיים רוצים להפגש עם הקב"ה- הכל נמצא במישור אחר, הכל נראה אחרת. יש צד שהרגש, היסוד האותנטי, הוא הבסיס לכל, אבל הוא גם דמות שלמה, מרחב מלא. כמו שיש אומן סוג א' ויש אומן סוג יג', ההבדל ביניהם מתחיל בבסיס, ועל גביו נבנית דמות שלמה עם הארה אחרת לגמרי.

כשאני מסביר שהרגש הוא המקום, אני לא בא להגיד שהרגש הוא לא חלק מהיצירה, בסופו של דבר איפה היצירה נעשית? המקום הוא חלק מהותי של היצירה. יש במה שהיא סטטית, ויש במה שהיא אקטיבית, היא עצמה נוטלת חלק בפעילות, בהצגה. ודאי שזה נכון בהקשר של הרגש. גם בשכל יש חיים- כמו כל תופעה רוחנית, הוא לא חד מימדי. אנחנו רגילים לשכל שהוא ידע, אבל השכל הוא דבר חי, 'חיי עולם' הם דבר חי, 'עולם הבא' הוא דבר חי.

"כ"א צריך להשכיל שכל השלמת האדם עבודתו ודיעותיו הישרות המה לפי ערכו ותכונתו". אפשר להסביר את הביטוי 'ערכו ותכונתו' כעניין סובייקטיבי, לכל אחד ואחד יש את איך שהדברים בנויים אצלו באופן אישי. וודאי שזה נכון, אדם בעולם האישי שלו חי ככה את הדברים. הוא מרגיש שפיכת נפש כלפי הקב"ה. שפיכת הנפש נמצאת בו, הוא מרגיש צורך להתפלל לקב"ה. לא שהאדם צריך לרמות את עצמו, באמת רע וחסר לו עכשיו. אבל הרוע והכאב באו כדי לדחוף אותו להתפלל.

הרב אומר פה משהו יותר מהותי, הוא עונה על התחושה שיש לאדם ברגש ובתחושת ההווה שלו, ההרגשה שיש שינוי. ההרגשה הזו לא באה בגלל שהאדם חי במקום נמוך במקום בהארה עליונה, הרי זו המעלה של הרגש, שהוא צריך לחיות את הרגע הזה לבד, ואת הרגע האחר לבד. התחושה הזו אמיתית. על זה עונה הרב "שצריך להשכיל שכל השלמת האדם עבודתו ודיעותיו הישרות המה לפי ערכו ותכונתו", **השלמת האדם היא דווקא לפי העולמות הרגשיים.**

"וכל המהלך באורח חיים ומשתמש בתפילה ובכל הדיעות האמוניות לפי צד ההשלמה שבהם [הכוונה מה שהם בונות אותן] למעמדו של אדם במדותיו וכשרונו המרומם, הוא מצליח ועושה אותם על זה הצד שכוננם יוצרם". אם אדם חי את

הסתירה הזו כמו שצריך, בלי לפחד, בלי לחשוש, אם הוא יודע שלכל אחד מהמימדים שלו יש תפקיד אחר, יש משהו אחר שהוא צריך למלא, אז הכל הולך כמו שצריך, "על הצד שכוננם יוצרם".

אבל המשתמש בהם לא כפי הערך שראוי להכירם בתור ענינים שצריכים הם לפעול עליו הפעולה המוסרית, כ"א בתור חוקים יבשים איתנים כחוקי הכבוד של הטבע וכיו"ב, הוא מוציא אותם מתכונתם. נראה לאדם שרע עכשיו בעולם האובייקטיבי, השכלי, בהנהגה הריבונית. אז הוא רוצה שהקב"ה יעשה שיהיה טוב. הרב אומר שזו טעות. למה? בגלל שמצד הקב"ה, הוא ריבונו של עולם, אין שום שינוי, הכל שלם בתכלית השלמות. הרע בא מצד התחושות של האדם, מצד העולם האישי הסובייקטיבי שלו, שם הוא מרגיש רע. למה הוא מרגיש רע? אפשר לזלזל ולהגיד שההרגשה הזו חסרת משמעות. שלפי השכל ב'הנהגה הריבונית' הכל שלם. אבל אז האדם נהיה איזה דמות אטומה שטוענת שהכל בסדר. הוא מדחיק ומכחיש את מה שעובר על העולם הרגשי שלו, בגלל שאם מצד השכל זה ככה, מצד הקב"ה, מצד ריבונו של עולם, אז את מי מעניין מה העולם הרגשי שלי חושב.

אבל העולם הרגשי איננו מדען, איננו עולם של חוכמה. הוא לא מסתכל על העולם מצד 'ההנהגה הריבונית'. העולם הרגשי צריך להרגיש את מה שהוא מרגיש עכשיו. הוא גם לא בא לומר שצריך לשנות את המציאות. אם אדם רוצה לשנות את המציאות, הניסיון ממלא אותו בהרבה כעסים ורוגז. מה שהרגש צריך להרגיש הוא שכל הכאב שהוא עובר וכל השמחה שהוא עובר, הכל כדי להפעיל את העולם הרגשי שלו, לגרום לו לשפוך את הנפש.

עכשיו אפשר לבוא ולשאול אבל הצד השכלי אומר לי שהכל כבר היה, הכל בתכלית השלמות- חבל לקלקל את היצירה האלוקית. אדם שאומר כזה דבר, לעולם לא ישפוך את נפשו. התפילה אין ענינה לשנות את המציאות, התפילה ענינה לחיות את החיים של העולם הזה בצורה הנכונה, חיי שעה. כנס"י היא פה בעולם, היא הרצפה, היא חיה את העולם כמו שצריך בצורה נכונה, היא מתפללת.

כנסת ישראל, היא השכינה התחתונה, היא לא שכל, היא רגש, היא עמידה מול הקב"ה, היא הקרקע הפוריה שמצמיחה את הכל. גם השכינה העליונה היא רגש, היא יותר כמו תקרה. ויש גם חיבורים ביניהם, כגון הוד, הוד הוא הרגש שמחבר

בין הקרקע לתקרה, בין השכינה העליונה, לשכינה התחתונה, כמו צינורות. בלי ההוד, היופי לא יורד לעולם, לא מגיע למקומות הפשוטים והנמוכים של המציאות.¹⁰

הרגש – עמוד המוסר

מסופר בגמרא¹¹ על רשב"י ששאל האם תפילת ערבית רשות או חובה. אדם כמו רשב"י- שתורתו אומנותו¹², יכול לוותר על תפילת שחרית ומנחה. אבל על תפילת ערבית אדם לא יכול לוותר¹³. הלילה הוא שעות התבודדות, שעות שהאדם נפגש עם העולמות הפנימיים שלו, הרב כותב שתפילת ערבית היא הכנה לנבואה¹⁴, "ויפגע במקום" זו התפילה של הנבואה. כל מה שכתוב פה הוא לא רק לאנשים עלובי נפש, שלא למדו מספיק ועוד לא יודעים שאין שינוי ברצון של הקב"ה - שבשכל הכל שלם, ואין למה להתפלל. הרב משתמש בביטוי, שהתפילה היא כמו שושנה שנפתחת¹⁵, גם אלו שלמדו הרבה צריכים להתפלל, התפילה פותחת את העולמות הפנימיים. העניין של התפילה הוא לא לשנות את הרצון של הקב"ה, אלא לבנות קומה לקב"ה בעולמות הרגשיים שלנו, "קרבת אלוקים לפי רגשותיו", הפריחה של הנפש היא כשהנפש משתפכת בגעגועים, היא עיקר חיותו של האדם. אין קשר לזה שיש לי בעיה ואני מבקש מהקב"ה שיפתור לי אותה.

יש לי שני מימדים בתוך האישיות שלי, מימד שכלי ומימד רגשי, ושניהם הם לכתחילאיים באופן מוחלט. המימדים האלו נקראים הם נקראים חסד וגבורה, שכל הוא חסד ורגש הוא גבורה. לא יעלה על הדעת שהקב"ה מתגלה בעולם רק בחסד או רק בגבורה. מבחינה מסוימת הרגש מגיע ממקומות הרבה יותר גבוהים מהשכל, קשור למידת הדין, לסוגיה של יצחק¹⁶. לא שייך להגיד שהקב"ה מתגלה רק בשכל ולא ברגש, לכן לא שייך להגיד שלא יהיה בתוך האדם את הצורך להתפלל.

¹⁰ הנושאים האלו יבוארו בשיעורים הבאים בע"ה.

¹¹ ברכות דף כז: עין איה, ברכות, פרק רביעי, כו. ועיין שם גם סעיף ד'.

¹² שבת, דף יא.

¹³ השאלה אם תפילת ערבית היא רשות, לא באה בשביל 'להפטר' מהתפילה הזו, אלא בשביל להבין את המהות שלה. לכן דווקא רשב"י שהיה פטור מן התפילה, שואל על תפילת ערבית- אם היא רשות, זה אומר שהיא שייכת לעולמות פנימיים, אז וודאי שהוא לא יוותר עליה. עיין שם.

¹⁴ עין איה, ברכות, פרק רביעי, ד. ועיין עין איה, ברכות, פרק תשיעי, קמז.

¹⁵ הקדמה לעולת ראייה, עמוד יא סעיף ב.

¹⁶ סוגיה בעין איה, שבת, פרק תשיעי, קלז-קמו.

רשב"י שהיה פטור מן התפילה, היה צריך להתפלל תפילה כזו? נכון, הוא לא רצה לשנות את המציאות, הוא הבין שהכל לכתחילה. אבל מה, לא היתה לו הקומה הרגשית¹⁷? בוודאי שהיה לו את המימד הזה. אפילו משה, שלא צריך בשביל הנבואה שלו דמיון, היה צריך דמיון בשביל להיכנס לארץ¹⁸. ארץ ישראל שייכת לדמיון. הוא היה יכול להישאר במדבר בלי דמיון, אבל הוא רצה להיכנס לארץ.

אני חותר להגיד שהרגש הוא לכתחילאי באופן מוחלט. עולם רגשי ששופך את עצמו לפני הקב"ה, לא זקוק לשום הסבר למה הוא עושה את זה. יש פסוקים שמתארים את המחשבות הכי עמוקות שיש, שם כתוב שהתורה היא כלי אומנותו של הקב"ה¹⁹, רואים שהקב"ה אומן וכלי האומנות שלו זה התורה. התפיסה של האומן היא לא תפיסה דיעבדית. אדם שאין לו את התפיסה הזו לא קרוב לקב"ה.

אם אנחנו נדבר בשפה של סוגיית 'מאורי האש', לאדם כזה אין את העמוד המוסרי, אין לו את היסוד האותנטי של המציאות. גם על תחיית המתים²⁰, הרב מסביר שהיא יסוד מוסרי, ולא רק מדעי. שאנחנו צריכים את תחיית המתים בשבילנו. תחיית המתים מלמדת אותנו שהעולם הזה חשוב, נכון שצריך לחיות את העולם הבא ולא לפחד לעזוב את עולם הזה, צריך להיות חסידים גדולים של עולם הבא, הוא עולם מופלא בפני עצמו - אבל אי אפשר להתעלם מהעולם הזה, כיון שהשלמות המוסרית היא כשיש לנו גם עולם הזה וגם עולם הבא.²¹

השכל ודאי יודע שהכל שלם, אבל אנחנו מדברים על זה שהנפש זקוקה להשתפכות הנפש. הנפש לא יכולה להגיד אני כן מרגישה טוב, הנפש בנויה אחרת מהשכל, היא מרגישה: אַבְּל, שמחה, יראה, אהבה. להתכחש לזה זה שקר. אז למה הנפש מרגישה לא טוב? היא מרגישה לא טוב כדי להתפלל. כל הצרות שנגרמו לה, כל הסיבות והמסובבים, הכל בא בשביל לעורר אותה להתפלל. נכון, מצד 'ההנהגה הריבונית' לא חסר כלום, הכל צפוי, ואין שום סיבה שהתפילה תשנה. גם לא צריך שינוי. אז אם התפילה לא באה לשנות, מה היא

¹⁷ לא מדובר במובן האנושי, אלא במובן של דוד המלך, במובן של חיי עולם הזה המתוקנים והשלמים, שהם השכינה של הקב"ה.

¹⁸ עיין אורות, ישראל ותחיתו, יח.

¹⁹ "ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום" משלי, ח, ל. ע"פ בראשית רבה, א, ב. ועין פנקסי הרא"ה חלק ב, עמ' קפא-קפה.

²⁰ עין איה, ברכות, פרק ראשון, קמב.

²¹ כמו שם י-ה, יש גם הופעה של י' וגם הופעה של ה', הקב"ה לא מתגלה רק בצורה אחת. מנחות, כט:

כן עושה? אלא היא קשורה אלי, לעבודת ה' שלי. עבודת ה' היא מידה מהותית וחשובה, לא פחות מריבונו של עולם וההנהגה שלו. העולם הרגשי של האדם, עבודת ה' של האדם, הם חשובים עד כדי כך שהקב"ה ברא את העולם כך שחוג מהמבט שלו, יש גם את המבט שלנו. המבט שלנו בא לעורר את העולם הרגשי שלנו.

זו הכוונה של הרב "צריך להשכיל שכל השלמת האדם עבודתו ודיעותיו הישירות המה לפי ערכו ותכונתו". אני יכול לשאול, מה הערך של הדבר הזה, הרי מצד ריבונו של עולם, לא חסר לי כלום. אבל אז אני מזלזל בכל המימד הזה, ברגש ובשפיכת הנפש. יוצא שאני מזלזל בכל ההנהגה האלוקית שנקראת גבורה ודין, שזה ראש השנה, כאילו לא קיים המימד הזה, כאילו לא קיימת אמונה באופן טבעי ורגשי. לכן צריך להשכיל את זה, יש לנו 'חיי שעה' ולא רק 'חיי עולם'. יש לנו עולם רגשי ולא רק עולם שכלי. נכון, יש לנו עולם טבעי של השתפכות הנפש, בלי למצמץ ובלי להתבייש מאף אדם שכלתן.

"וכל המהלך באורח חיים ומשתמש בתפילה ובכל הדיעות האמוניות לפי צד ההשלמה שבהם", אפשר להבין את המושג 'הדעות האמוניות' בשתי צורות: אפשרות ראשונה, שצריך ללמוד אמונה, הכוונה שאני מתפלל על פי המבנה של האמונה. אפשרות שניה שבתוך לימוד האמונה, אחד המקצועות נקרא אמונה. כל הכללים של התפילה עצמה הם עולם האמונה. הכוונה שאני מתפלל מתוך עולם רגשי של אמונה.

בהקדמה למוסר אביך הרב אומר שיש מקצוע שנקרא אמונה. לא רק ביחס ללימוד גמרא, אלא בתוך הסוגיות הפנימיות של התורה יש מקום שנקרא אמונה. צריך לדעת מה המשמעות של אמונה, יש לה ערך בפני עצמה. שם אומר הרב שזהו בסיס ויסוד לכל לימוד.

"כפי צד ההשלמה שבהם" הם באים להשלים אותנו. נכון שמצד הקב"ה הכל שלם, מצד 'ההנהגה הריבונית' אין שינוי, אבל אני עכשיו מרגיש אחרת, אני מרגיש לא טוב. אז אני יכול להתכחש, להתעלם, אבל אני יכול לא להכחיש. למה הקב"ה עשה לי את זה? בשביל להפעיל את הנקודה הזו, בשביל לשנות אותה, בשביל שהיא תעמוד לפני הקב"ה. אפשר להגיד שהעמידה הזו שולית לגמרי, אבל היא איננה דבר שולי. הרגש פותח לי את הפתח פנימה, הוא מכניס אותי לתוך התופעה עצמה.

“אבל המשתמש בהם לא כפי הערך שראוי להכירם בתור ענינים שצריכים הם לפעול עליו הפעולה המוסרית, כ”א בתור חוקים יבשים איתנים” אי אפשר לערבב, אני לא יכול בשם האובייקט למחוק את הסובייקט.

בסוגיה של החלומות²² הרב אומר שבגלל שאני מעריך את העולם הפנימי שלי, א’ כי יש לי עולם פנימי, וב’ בגלל שהעולם הפנימי שלי הוא נכס לי ולהקב”ה, אני יכול לעשות בו הרבה דברים נפלאים.

צרה היא צרה, כתוב במפורש צריך להתפלל על הצרה, צריך להריע, לצום. כשאדם מבין שכל הצרות הקשיים והמרירות שלו באים בשביל שהוא יתפלל לקב”ה וישפוך את הנפש, אז אם הוא ישפוך את הנפש, יכול להיות שהצרה תיעלם. ‘ההנהגה הריבונית’ תישאר אותו דבר, אבל איך שאני חש את הדבר, והעובדה שאני מכבד את איך שאני חש את הדבר, יש להם ערך גדול מאוד. קודם כל בשבילי, בשביל הרגש, ובנוסף, באיך שאני חש את הדבר יש היבט שהוא גבוה יותר מהשכל. כל זה כשאדם משתמש ברגש כמו שצריך.

בדיוק כמו שאדם צריך לתת כבוד לרגש ולכל מה שקורה לו, כך הוא צריך לתת כבוד לשכל. הוא לא יכול לקחת את המבנה הרגשי שלו ולהשליך אותו על ההנהגה הריבונית. ההנהגה הריבונית פועלת על פי כללים שלה, שם הכל שלם.

“ותחת אשר לא ישמשו אצלו תפקידם להיטיב עניני המוסר, הם היו צריכים לשנות את העולם המוסרי של האדם. “כ”א עוד יביאוהו להמון דיעות בלתי נכונות הגוררות אחריהן ג”כ מעשים רעים, ומחזירים אותו אל מצב מוסרי פראי כאילו לא למד צדק, כמו דתי פרימיטיבי, שחושב שהוא ישנה את הרצון של הקב”ה, כאילו שהקב”ה זקוק לזה ששונה אותו. “והן מזכירין עונותיו של אדם.”

²² עין איה, ברכות פרק תשיעי, לב, לו.